

Proa

VICTOR HUGO

Notre-Dame de París

Traducció de RAFAEL FOLCH I CAPDEVILA

VICTOR HUGO

NOTRE-DAME DE PARÍS

1482

Traducció de Rafael Folch i Capdevila

Proa

Proa
A Tot Vent

Títol original: *Notre-Dame de Paris*

Primera edició en aquesta col·lecció: juliol del 2019

Drets exclusius en llengua catalana:

Raval Edicions SLU, Proa

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-781-4

Dipòsit Legal: B. 15.068-2019

Composició: gama, sl

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

NOTRE-DAME DE PARÍS

1482

LLIBRE PRIMER

I. LA GRAN SALA

Fa avui tres-cents quaranta-vuit anys, sis mesos i dinou dies que els parisencs es despertaren al brogit de les campanes repicant a tota volada en el triple clos de la Ciutat, de la Universitat i de la Vila.

Tanmateix, d'aquell dia 6 de gener de 1482 la història no n'ha guardat pas record. Res de notable en el motiu que des del matí posava així en renou les campanes i els burgesos de París. No era ni un assalt de picards o de borgonyons, ni una custòdia portada en processó, ni una revolta d'estudiants a la vinya de Laas, ni una entrada de «nostre dit molt temut senyor el rei», ni una bona penja-da de lladregots i lladregotes a la Justícia de París. No era tampoc l'arribada, tan freqüent al segle xv, d'alguna ambaixada carregada de daurats i empolainada. Feia només dos dies que la darrera cavalcada d'aquesta mena, la dels ambaixadors flamencs encarregats de gestionar el matrimoni del delfí amb Margarida de Flandes, havia fet la seva entrada a París amb gran disgust del cardenal de Borbó, que per a complaure el rei havia hagut de fer bona cara a tota aquella rústega corrua de burgmestres flamencs i obsequiar-los en el seu palau amb una *molt bella moralitat, bufonada i farsa*, mentre una pluja batent inun-

dava les magnífiques tapisseries esteses davant de la seva porta.

El dia 6 de gener, ço que *posava en emoció tot el poble de París*, com diu Jean de Troyes, era la doble solemnitat, reunida des de temps immemorial, d'ésser el dia de Reis i la Festa dels Folls.

Aquell dia hi havia d'haver castell de focs a la Grève, plantació d'un maig a la capella de Braque i misteri al Palau de Justícia. Se n'havia fet el pregó, la vetlla, a so de trompa, a totes les cantonades, per la gent del senyor prebost, vestida amb bells faldellins de pell de camell amb grans creus blanques damunt del pit.

La gentada de burgesos i burgeses s'encaminava des del matí, de totes bandes, després de tancar cases i botigues, cap a un dels tres indrets designats. Cada u s'havia decidit, bé pel castell de focs, bé pel maig, bé pel misteri. S'ha de dir, en elogi del bon sentit dels badocs de París, que la major part d'aquella gentada es dirigia al castell de focs, que era ben bé de temporada, o cap a veure el misteri, que havia de representar-se en la gran sala del Palau, ben coberta i ben tancada, i els curiosos estaven d'acord a deixar el pobre maig mal florit, que es pelés de fred tot sol sota el cel de gener al cementiri de la capella de Braque.

El poble afluïa sobretot vers les avingudes del Palau de Justícia perquè se sabia que els ambaixadors flamencs, arribats l'avantvetlla, es proposaven assistir a la representació del misteri i a l'elecció del papa dels folls que devia fer-se igualment en la gran sala.

No era pas fàcil entrar aquell dia en aquella gran sala, malgrat estar reputada aleshores com el clos cobert més gran que hi havia al món (certament Sauval no havia me-

surat encara la gran sala del castell de Montargís). La plaça del Palau, atapeïda de gent, oferia als curiosos de les finestres l'aspecte d'una mar en la qual cinc o sis carrers com a desembocadures de rius abocaven a cada instant noves glopades de testes. Les ones d'aquella gentada engruixida constantment topaven contra els angles de les cases que avançaven aquí i allà com a promontoris en el fons irregular de la plaça. Al centre de l'alta façana gòtica* del Palau, la gran escalinata era sense treva pujada i baixada per un doble corrent que després d'estavellar-se en el replà intermediari s'esbargia a grans onades pels pendents laterals; vessava incessantment damunt la plaça com una cascada en un llac. Els crits, les rialles, el trepig de milers de peus feien un brogit clamorós. De tant en tant, la remor s'engruixia perquè el corrent reculava i es feia un gran remolí. Era una empenya d'un arquer o el cavall d'un sergent del prebostat que investia la gent per restablir l'ordre, admirable tradició que el prebostat ha llegat a la nostra gendarmeria de París.

Per les portes, finestres i teulades, formiguejaven milers de bones cares burgeses mirant el Palau, contemplant la gentada i no demanant res més; perquè molta gent de París s'acontenta amb l'espectacle dels espectadors, i, per a nosaltres, ja ens resulta curiós veure una muralla de gent darrere la qual passa alguna cosa.

* El mot *gòtica*, en el sentit en què generalment se l'usa, és perfectament impropï, encara que perfectament consagrat. L'acceptem, doncs, i l'adoptem com tothom, per caracteritzar l'arquitectura de la segona meitat de l'edat mitjana, en la qual l'ogiva és el principi, i que succeeix a l'arquitectura del primer període, en el qual l'arc de mig punt és el generador.

Si poguéssim nosaltres, homes del 1830, barrejar-nos en pensament amb aquests parisencs del segle xv i entrar amb ells en la immensa sala del Palau, tan estreta el dia 6 de gener de 1482, l'espectacle no deixaria de tenir interès i atractiu i trobaríem al costat nostre coses tan velles que ens semblarien novetats.

Si el lector ho consent, assajarem de trobar amb el pensament la impressió que hauria sentit amb nosaltres passat el llindar d'aquesta gran sala enmig d'aquella corrua de gipons, cotes i faldellins.

Abans que tot, un zum-zum a les orelles i un enlluernament als ulls. Al damunt dels nostres caps un doble sostre gòtic enteixinat amb escultures de fusta, pintat de blau i amb flors de lis daurades; als nostres peus un paviment de marbre alternant-se el blanc i el negre. Uns passos enllà un pilar enorme, després un altre, i un altre, en total set pilars en la llargada de la sala sostenint les caigudes del doble sostre. Al voltant dels quatre primers pilars, parades de marxants enlluernadores de vidre i de quincaïlleries; al voltant dels tres darrers, bancs de fusta d'alzina, gastats i polits per les calces dels pledejants i els vestits dels procuradors. A l'entorn de la sala, al llarg de l'alta muralla, entre les portes, entre les finestres, entre els pilars, la inacabable renglera d'estàtues de tots els reis de França des de Faramon; els reis ganduls amb els braços caiguts i els ulls abaixats; els reis valents i batalladors amb el cap i les mans ardidament aixecats cap al cel. En les llargues finestres, vidrieres de mil colors; en les amples sortides de la sala, riques portes esculpides curosament; i tot plegat, sostres, pilars, muralles, muntants, portes, estàtues, cobert de dalt a baix de blaus i daurats que, ja un

xic deslluïts a l'època en què ho veiem, havien desaparegut quasi totalment sota la pols i les teranyines l'any de gràcia 1549 en què En Breul ho admirava encara per tradició.

Representeu-vos ara aquella immensa sala il·luminada amb la claror viscosa d'un dia de gener, envaïda per una gentada virolada i sorollosa que s'escorre al llarg de les parets i volta a l'entorn dels set pilars i tindreu una idea confusa de l'aspecte general, els curiosos detalls del qual assajarem d'indicar amb més precisió.

Certament que si En Ravallac no hagués assassinat Enric IV, no hi hauria hagut papers del procés de Ravallac dipositats a l'escrivania del Palau de Justícia, ni complicats interessos a fer desaparèixer els esmentats papers; per tant, tampoc incendiaris obligats, a manca de millors mitjans, a cremar l'escrivania perquè cremessin els papers i a calar foc al Palau de Justícia perquè cremés l'escrivania; per consegüent, en fi, no hi hauria hagut l'incendi de 1618. El vell Palau encara existiria amb la seva gran sala; jo podria dir al lector: «aneu a veure-la», i així tots dos ens estalviaríem, jo d'escriure i ell de llegir, aquesta descripció. Cosa que prova aquesta nova veritat: que els grans esdeveniments tenen conseqüències incalculables.

Seria molt possible que En Ravallac no hagués tingut còmplices, i que en cas de tenir-los no fossin per a res en l'incendi de 1618. Aquest s'explica també de dues maneres: primera, la gran estrella encesa, ampla d'un pam i llarga d'una colzada que com tothom sap caigué del cel damunt del Palau després de la mitjanit del 7 de març. Segona, la quarteta de Teòfil:

Fou certament jugar a un trist dau
quan a París dama Justícia,
per menjar espècies amb cobdícia,
va calar foc a son Palau.

Pensi's el que es vulgui d'aquesta triple explicació política, física, poètica, de l'incendi del Palau de Justícia l'any 1618, el fet malauradament cert és que hi hagué l'incendi. Poca cosa queda avui dia, gràcies a aquella catàstrofe, gràcies sobretot a les diverses restauracions successives que han acabat amb el que ella havia respectat, poca cosa queda d'aquella primera estada dels reis de França, d'aquell palau germà gran del Louvre, tan vell en temps de Felip el Bell que s'hi buscaven les traces dels magnífics edificis enlairats pel rei Robert i descrits per Heigaldus. Quasi tot ha desaparegut. Què ha esdevingut la cambra de la cancelleria en la qual sant Lluís *consumà el seu matrimoni*?; i el jardí on administrava justícia «vestit amb un faldellí de pèl de camell, un gipó sense mànegues i un mantell negre, ajagut sobre tapissos amb Joinville»? On és la cambra de l'emperador Segimon?; la de Carles IV?; la de Joan sense terra?; on és l'escalinata des de la qual Carles VI promulgà el seu edicte de perdó?; la llosa on Marcel degollà, en presència del delfí, Robert de Clermont i el mariscal de Champagne?; la porteta on foren esqueixades les butlles de l'antipapa Benet i per la qual se'n tornaren els que les havien portades, embarretats i mitrats grotescament i cantant la palinòdia per tot París?; i la gran sala amb els seus daurats i el seu blau, i les seves ogives, les estàtues, els seus pilars, i el sostre immens repicat d'escultures?; i la cambra daurada?; i el lleó de pedra de la porta amb el cap baix i la cua entre

les cames com els lleons de la cort de Salomó, en l'actitud humil que ha de tenir la força davant de la justícia?; i les belles portes?; i les belles vidrieres?, i els ferros cisellats que descoratjaven Biscornette?; i les delicades fustes de Du Hancy? Què n'ha fet el temps, què n'han fet els homes, d'aquelles meravelles? Què ens han donat a canvi d'aquella història gal·lesa, a canvi d'aquell art gòtic? Els pesats arcs aixafats de M. de Brosse, aquest pobre arquitecte del portal de Saint-Gervais, quant a l'art; i, quant a la història, ens queden els records cridaners del gran pilar, en el qual encara ressonen les xerrameques dels Patrus.

No és gran cosa. Tornem a la veritable gran sala del veritable vell Palau.

Les dues extremitats del gegantí paral·lelogram que feia la sala estaven ocupades, l'una per la famosa taula de marbre, tan llarga, tan ampla i tan espessa que segons diuen els vells papers vernacles, en un estil que hauria obert la gana a En Gargantua, no s'havia vist mai «semblant llesca de marbre al món»; l'altra, per la capella on Lluís XI s'havia fet posar en escultura agenollat davant la Verge i on havia fet traslladar les estàtues de Carlemany i de sant Lluís, que suposava molt acreditats en el cel com a reis de França, sense preocupar-se de si quedaven dos nínxols buits en la filera de les estàtues reials. Aquesta capella, nova encara, edificada feia sis anys a penes, era tota ella feta amb aquell gust graciós d'arquitectura delicada, d'escultura meravellosa, de fi i profund cisellat que marca en el nostre país la fi de l'era gòtica i es perpetua fins a mitjan segle XVI en les màgiques fantasies del Renaixement. El petit rosetó a cel obert construït al damunt del portal era una obra mestra de tenuïtat i de gràcia; semblava una estrella de randes.

A la meitat de la sala davant de la gran porta, una tarima, vestida de brocat d'or, adossada a la paret, havia estat aixecada a la intenció dels enviats flamencs i altres personatges convidats a la representació del misteri, i s'hi entrava per una finestra del corredor de la cambra daurada que s'esqueia al seu nivell.

Damunt la taula de marbre, com era de costum, havia de representar-se el misteri. Des del matí ja havia estat preparada; la rica planxa de marbre suportava una bastida, i el pla superior accessible a les mirades de tota la sala havia de servir de teatre, i l'interior cobert de tapisseries faria de vestuari per als personatges de l'obra. Una escala ingènua-ment plantificada a l'exterior comunicava l'escena i el vestuari i havia de servir tant per a les entrades com per a les sortides. No hi havia personatge per imprevist que hagués de presentar-se, ni peripècia, ni efectisme, que pogués estar-se de pujar per aquella escala. Innocent i venerable infantesa de l'art i de la maquinària teatrals!

Quatre sergents del magistrat del Palau es mantenien drets als quatre angles de la taula de marbre; eren els guardians obligats de tots els plaers del poble tant els dies de festa com els dies d'execucions.

Fins que la dotzena campanada de migdia no sonés en el gran rellotge del Palau no havia de començar l'obra. Era ben a deshora, sens dubte, per a una representació teatral, però l'havien assenyalada els ambaixadors.

I tota aquella multitud esperava des de molt de matí. Un bon nombre d'aquells curiosos tremolaren de fred a punta de dia davant les grades del Palau; alguns d'ells fins deien que havien passat la nit ajaguts a través de la gran porta per a estar segurs d'ésser els primers a entrar. La gentada s'es-

pessia en tot moment i, com aigua que sobreix del seu nivell, començava a pujar al llarg dels murs, a inflar-se al voltant dels pilars, a desbordar per les cornises, pels muntants de les finestres, per tots els ampits i sortints de l'arquitectura, per tots els relleus de les escultures. D'aquesta manera, la incomoditat, l'enuig, la impaciència, la llibertat d'un jorn de cinisme i de folia, les disputes que esclataven a propòsit de tot, per un colze punxegut o una sabata ferrada, la fatiga d'una llarga espera, tot plegat donava ja abans de l'hora d'arribar els ambaixadors un accent agre i amarg a la cridòria del poble tancat, encaixonat, premut, trepitjat, sufocat. Només se sentien queixes i imprecacions contra els flamencs, el prebost dels marxants, el cardenal de Borbó, el magistrat del Palau, Margarida d'Àustria, els sergents de vara, el fred, la calor, el mal temps, el bisbe de París, el papa dels folls, els pilars, les estàtues, una porta tancada o una finestra oberta; tot amb gran gatzara de les bandes d'estudiants i de criats disseminats en la massa, que barrejaven les seves bromes i malícies a la maledicència general i excitaven, per a dir-ho així, amb puntes d'agulla el mal humor de tothom.

Hi havia, entre altres, un escamot d'aquests alegres diables, que, després d'haver enfonsat els vidres d'una finestra, s'havien assegut ardidament a l'ampit i des d'allí enviaven mirades i bromades a dins i a fora, al públic de la sala i a la gentada de la plaça. Llurs gestos de paròdia, llurs riallades, els crits desvergonyits que canviaven d'un cap a l'altre de la sala amb llurs camarades, feien endevinar que aquella colla de saltataulells no s'avorria com els altres assistents i pel seu plaer particular sabien trobar en el que veien un espectacle que els feia esperar pacientment l'altre.

—Per la meva ànima, juraria que sou En *Joannes Frollo de Molendino* —cridà un d'ells, dirigint-se a una mena de diable ros de formosa i maligna cara que s'aguantava agafat a les fulles d'un capitell—, sou aquell a qui diuen Jehan du Moulin, perquè els vostres braços i cames semblen quatre ales d'un molí de vent. Des de quan sou aquí?

—Per la misericòrdia del diable —respongué *Joannes Frollo*—, fa més de quatre hores, i espero que se'm tindran en compte del temps que em toqui de purgatori. A les set del matí ja he sentit com els xantres del rei de Sicília cantaven el primer verset de missa major a la Sainte-Chapelle.

—Bells xantres —reprengué l'altre—, i que tenen la veu encara més punxeguda que llur bonet; abans d'instituir una missa per a sant Joan, el rei s'hauria hagut d'informar si al senyor sant Joan li agrada el llatí salmodiat amb accent provençal.

—Ho ha fet per col·locar aquests maleïts xantres del rei de Sicília —cridà agrament una vella que hi havia entre la gentada al peu de la finestra—; repareu!, mil lliures parisenques per una missa!, i encara assegurades amb l'arrendament del peix de mar a les places de París!

—Calleu, vella —digué un personatge gras i seriós que es tapava el nas al costat de la venedora de peix—, bé s'havia d'instituir una missa. Volíeu que el rei tornés a caure malalt?

—Molt ben parlat, senyor Gilles Cornut, mestre pellaire dels vestits del rei! —cridà l'estudiantet que estava agafat al capitell.

Un esclat de rialles de tots els estudiants acollí el nom malaurat del pobre pellaire dels vestits del rei.

—Cornut! Gilles Cornut! —cridaren els uns.

—*Cornutus et hirsutus* —reprengué un altre.

—Ei! —continuà el diablet del capítell—. De què rieu? L'honorable senyor Gilles Cornut, germà de mestre Jehan Cornut, prebost del Palau del Rei, fill de mestre Mahiet Cornut, porter primer del bosc de Vincennes, tots ells burgesos de París i tots casats.

La gatzara es refermà. El pobre pellaire, sense respondre un mot, s'esforçava a fugir de les mirades que de totes bandes queien damunt d'ell; però suava i bufava en va: com una tatxa quan s'enfonsa a la fusta, els esforços que feia sols li servien per a encaixonar més sòlidament entre les espatlles dels seus veïns la seva ampla cara apoplèctica, encesa de despit i de ràbia.

A la fi, un d'aquests veïns, gras, petit i venerable com ell, li portà socors.

—Abominació!, els estudiants parlant d'aquesta manera a un burgès!; en el meu temps els haurien assotat amb un tronc de llenya que després hauria servit per a cremar-los.

Tothom esclatà a riure.

—He, he!, qui és que canta aquesta tonada?, qui és aquest mussol de mal temps?

—Té, jo el conec —digué un—, és mestre Andry Musnier.

—Quins fums perquè és un dels quatre llibreters jurats de la Universitat! —digué un altre.

—Tot hi va de quatre en quatre, en aquesta botiga —cridà un tercer—: les quatre nacions, les quatre facultats, les quatre festes, els quatre procuradors, els quatre electors, els quatre llibreters.

—Sabeu què? —reprengué Jehan Frollo—, per a arrodonir-ho se li haurien de donar quatre disgustos.

—Musnier, et cremarem els llibres.

—Musnier, t'apallissarem el criat.

—Musnier, et rebregarem la dona.

—La grassa senyoreta Oudarde.

—Que està tan fresca i alegre com si fos vídua.

—Aneu al diable! —remugà mestre Musnier.

—Mestre Andry —reprengué Jehan, sempre agafat al capitell—, si no calles em deixaré caure damunt del teu cap.

Mestre Andry aixecà els ulls, com per a mesurar l'alçada del pilar i el pes d'aquell minyó, multiplicà mentalment aquest pes pel quadrat de la velocitat, i va callar.

Jehan Frollo, amo del camp de batalla, prosseguí triomfalment:

—I en bona fe que ho faria malgrat ésser germà d'un ardiaca.

—Quina gent, aquesta de la Universitat! Ni han fet respectar els nostres privilegis en tal dia com avui! Hi ha maig i castell de focs a la Vila; misteri, papa dels folls i ambaixadors flamencs a la Ciutat, i a la Universitat, res!

—I això que la plaça Maubert és prou gran! —reprengué un dels que eren a l'ampit de la finestra.

—Fora el rector, els electors i els procuradors! —cridà Joannes.

—Aquest vespre hauríem de fer una foguera a Champ-Gaillard —digué un altre—, amb els llibres de mestre Andry.

—I amb les taules dels escriptors! —digué el veí.

—I amb les porres dels bidells!

—I amb les escopidores dels degans!

—I amb les taules dels procuradors!

—I amb les artesans dels electors!

—I amb els escambells del rector!

—Fora! —reprengué Jehan amb veu ronca—, fora, mestre Andry, els bidells i els escriptors; els teòlegs, els metges i els decretistes; els procuradors, els electors i el rector!

—Serà la fi del món, doncs! —murmurà mestre Andry tapant-se les orelles.

—Mireu-lo, el rector, que passa per la plaça! —cridà un dels de la finestra.

Tothom va mirar cap a la plaça.

—Aquest és el nostre venerable mestre Thibaut? —preguntà Jehan Frollo du Moulin, que no podent veure el que passava al defora s'havia agafat a un pilar de l'interior.

—Sí, sí —respongueren tots els altres—, és ell, mestre Thibaut, el rector.

Era, en efecte, el rector i tots els dignataris de la Universitat, que anaven processionalment al davant de l'ambaixada i travessaven en aquell moment la plaça del Palau. Els estudiants de la finestra acolliren el seu pas amb sarcasmes i aplaudiments irònics. El rector, que anava al davant de la seva companyia, rebé la primera empenta, que fou rude.

—Bon dia, senyor rector! Eh, bon dia, home!

—Com ho ha fet per a ésser aquí, el vell jugador?, que ha deixat els daus, doncs?

—Com trota damunt de la mula! Té les orelles més curtes que ell.

—Eh, eh!, bon dia, rector Thibaut! *Tybalde aleator!*, vell imbècil!, vell jugador!

—Déu-vos-guard!, heu tingut sovint el doble sis aquesta nit?

—Oh!, la cara caduca, pàl·lida, ullerosa i castigada per l'amor del joc i dels daus!

—On aneu d'aquesta manera, *Tybalde ad dados*, de cara a la Vila i donant l'esquena a la Universitat?

—Deu anar a cercar un pis al carrer Thibantodé —crià Jehan du Moulin.

Tota la banda repetí la broma amb veus de tro i pica-ments furiosos de mans.

—Aneu a cercar pis al carrer Thibantodé, oi, senyor rector, jugador de la partida del diable?

Després va tocar el torn als altres dignataris.

—Fora els bidells!, fora els porrers!

—Escolta, Robin Poussepain, qui és aquell?

—És Gibert de Suilly, *Gilbertus de Soliaco*, el canceller del col·legi d'Autun.

—Té, la meva sabata; a tu et ve més bé que a mi; tira-la-hi per la cara.

—*Saturnalitias mittimus ecce nuces*.

—Fora els sis teòlegs amb llurs roquets blancs!

—Aquells són els teòlegs? Em creia que eren les sis oques blanques que va donar santa Genoveva a la vila, pel feu de Roogny.

—Fora els metges!

—Fora les controvèrsies cardinals i sofistiques!

—Canceller de Sainte-Geneviève!, m'has fet una injustícia.

—Sí que és cert!, ha donat el meu lloc de la nació de Normandia a Ascanio Falzaspada, que és de la província de Bourges, perquè és italià.

—És una injustícia —digueren els estudiants—. Fora el canceller de Sainte-Geneviève!

—Oh, eh!, mestre Joachim de Ladehom! Oh, eh!, Louis Dahuille! Oh, eh!, Lambert Hoctement!

- Que el diable ofegui el procurador d'Alemanya!
- I els capellans de la Sainte-Chapelle, amb llurs mussetes grises; *cum tunicis grisis!*
- Seu de pellibus grisis fourratis!*
- Fora els mestres de les arts! Totes les belles capes negres!, totes les belles capes vermelles!
- Fan una bona cua per al rector.
- Sembla un dux de Venècia que va a les esposalles del mar.
- Mira, Jehan!, els canonges de Sainte-Geneviève!
- Al diable la canongeria!
- Pare Claude Choart! Doctor Claude Choart! Que busqueu Marie la Giffarde?
- És al carrer de Glatigny.
- Fa el llit del rei dels impúdics.
- Paga els quatre diners; *quatuor denarios.*
- Aut unum bombum.*
- Que voleu que us la pagui als nassos?
- Camarades! Mestre Simon Sanguin, l'elector de Picardia, que porta sa muller a la gropa.
- Post equitem sedet atra cura.*
- Ànim, mestre Simon!
- Bon dia, senyor elector!
- Bona nit, senyora electriu!
- Que els agrada veure tot això! —digué sospirant Joannes de Molendino, sempre agafat a les fulles del seu capítell.
- Entretant, el llibreter jurat de la Universitat, mestre Andry Musnier, s'acostava a l'orella del pellaire dels vestits del rei, mestre Gilles Cornut.
- Com us ho dic, senyor, és la fi del món. Mai no s'han vist semblants desbordaments dels estudiants. Són les

maleïdes invencions del segle que ho trastoquen tot. L'artilleria, les serpentines, les bombardes i sobretot la impremta, aquesta altra pesta d'Alemanya. S'han acabat els manuscrits i els llibres! La impremta mata la llibreria. És la fi del món que arriba.

—Prou que ho veig amb el progrés de les teles de vellut —digué el marxant pellaire.

En aquell moment van tocar les dotze.

—Aah!... —cridà tota la gentada amb una sola veu. Els estudiants callaren. Després es feu una gran bellugadissa, un gran moviment de peus i de testes, una detonació general de tossir i de mocar-se; cadascú va arreglar-se, es va col·locar, s'aixecà, s'agrupà. Després, un gran silenci; tots els colls s'estiraren, totes les boques es mig obriren, totes les mirades caigueren vers la taula de marbre. No hi havia ningú. Els quatre sergents de la magistratura s'hi estaven plantats, immòbils com quatre estàtues pintades. Tots els ulls es tombaren vers la tarima reservada als enviats flamencs. La porta era tancada i la tarima buida. Aquella gentada esperava tot el matí tres coses: migdia, l'ambaixada de Flandes i el misteri. Només havia arribat el migdia.

Ja era massa.

Esperaren un, dos, tres, cinc minuts, un quart; res més no arribava. La tarima continuava deserta, el teatre mut. I a la impaciència succeí la còlera. Els mots irritats circularen primer en veu baixa.

—El misteri!, el misteri! —murmuraven sordament. Les testes fermentaven. Una tempesta es congriava pel damunt de la gentada. Fou Jehan du Moulin qui en feu sortir la primera guspira.

—El misteri, i al diable els flamencs! —cridà amb tota

la força dels seus pulmons, entortolligant-se com una serp pel seu capitel·l.

Tothom aplaudí.

—El misteri —repetien—, i Flandes al diable!

—Deu-nos el misteri de seguida —reprengué l'estudiant—, o si no penjarem el magistrat del Palau per fer la comèdia.

—Ben dit —cridà tothom—; comencem per penjar els seus sergents.

Va seguir una gran aclamació. Els quatre pobres diables es tornaren pàl·lids i començaren a mirar-se entre ells. La multitud avançava vers ells i ja veien la fràgil balustrada de fusta que els separava com cedia fent panxa davant la pressió de la gentada.

El moment era crític.

—A sac!, a sac! —cridaven de totes bandes.

En aquell moment, la tapisseria del vestuari que més amunt s'ha descrit va aixecar-se i donà pas a un personatge que amb la seva presència feu parar sobtadament la gentada i canvià com per encantament la còlera en curiositat.

—Calleu!, calleu!

El personatge, molt intranquil i tremolant com la fulla a l'arbre, avançà fins a la vorera de la taula de marbre, amb moltes reverències que s'assemblaven cada vegada més a genuflexions, a mesura que s'acostava.

—Senyors burgesos —digué— i senyores burgeses, tindrem l'honor de declamar i representar davant de Sa Eminència, el senyor cardenal, una molt bella moralitat que porta el nom de *El bon judici de la senyora Verge Maria*. Jo hi faig el paper de Júpiter. Sa Eminència acompanya en aquests moments la molt honorable ambaixada del

senyor Duc d'Àustria, la qual està retinguda sentint el discurs del senyor rector de la Universitat a la Porta Bau-dets. Tot seguit que l'eminentíssim cardenal arribi, començarem.

Era ben necessària la intervenció de res menys que Jú-piter per a salvar els quatre pobres sergents del batlle del Palau. Si tinguéssim la sort d'haver inventat aquesta verídica història, i per consegüent d'ésser-ne responsables davant de Nostra Senyora la Crítica, no es podria invocar contra nostre el precepte clàssic: *nec deus intersit*. Per la resta, el vestit del senyor Júpiter era ben bonic i havia contribuït no poc a calmar la gentada en cridar-ne l'atenció. Júpiter anava vestit amb un abric de vellut negre amb punts daurats; portava al cap un casquet guarnit amb botons d'argent daurats; i, si no hagués estat la rojol i la gran barba que es partien a mitges la seva cara, si no hagués estat el rotillo de cartró daurat, sembrat de tatxes i eriçat de corretges d'oripell que duia a la mà i que volia representar el llamp, si no haguessin estat els peus color de carn i encintats a la grega, hauria pogut suportar la comparació, vista la severitat del seu abillament, amb un arquer bretó del cos del senyor de Berry.

II. PIERRE GRINGOIRE

Mentre ell perorava, la satisfacció i l'admiració unànime-ment excitades pel seu abillament es dissipaven amb les seves paraules; i quan va arribar a aquesta conclusió malaurada: «Tot seguit que l'eminentíssim cardenal arribi, començarem», la seva veu es va perdre en una gran cridòria.

—Comenceu de seguida! El misteri!, el misteri tot seguit! —cridava el poble. I per damunt de totes les veus dominava la de Joannes de Molendino com el pifre en una gatzara de Nimes—, comenceu de seguida! —rugia l'estudiant.

—Fora Júpiter i el cardenal de Borbó! —vociferaven Robin Poussepain i els altres minyons enfilats a la finestra.

—De seguida la moralitat! —repetia la gentada—. Ara mateix! De seguida! El sac i la corda per als còmics i per al cardenal!

El pobre Júpiter, espantat, esfereït, pàllid sota la pintura de la cara, deixà caure el llamp i es posà el casquet a la mà; saludava i tremolava tot tartamudejant: Sa Eminència... els ambaixadors... la senyora Margarida de Flandes... No sabia què dir. En el fons, tenia por que no el pengessin.

Que el pengés la gentada per haver-la fet esperar, que el pengés el cardenal per no haver-lo esperat; no veia per totes bandes més que un abisme, és a dir, una forca.

Feliçment algú va venir a treure'l del compromís i prendre'n la responsabilitat.

Un individu que s'estava entre la balustrada i l'espai lliure deixat al voltant de la taula de marbre i de qui ningú no s'havia adonat, perquè llarg i prim com era estava abrigat de tota mirada pel diàmetre del pilar en què es repenjava, aquest individu, doncs, alt, magre, pàllid, ros, encara jove, per bé que ja amb arrugues al front i a les galtes, d'ulls brillants i boca riallera, vestit amb una sarja negra, gastada i lluent per l'ús, s'acostà a la taula de marbre i feu un signe al pobre pacient. Però l'altre no veia res.

El nouvingut s'hi acostà un pas més:

—Júpiter —digué—, estimat Júpiter!

L'altre no el sentia.

Finalment el gran ros, impacient, li cridà quasi sota del nas:

—Michel Giborne!

—Qui em crida? —digué Júpiter, com desvetllat amb un surt.

—Jo —respongué el personatge vestit de negre.

—Ah! —digué Júpiter.

—Comenceu de seguida —reprengué l'altre—. Acontenteu el poble. Jo m'encarrego de convèncer el magistrat que apaivagarà el cardenal.

Júpiter va respirar.

—Senyors burgesos —cridà a plena veu a la gentada que continuava increpant-lo—, començarem de seguida.

—*Evoe, Jupiter! Plaudite, cives!* —cridaren els estudiants.

—Visca! Visca! —cridà el poble.

Fou un esclat d'aplaudiments eixordador i Júpiter ja s'havia retirat darrere la tapisseria que la sala tremolava encara d'aclamacions.

Entretant, el personatge desconegut que havia màgicament canviat la tempesta per bonança, com diu el nostre vell i estimat Corneille, s'havia retirat modestament a la penombra del seu pilar i s'hi hauria quedat invisible, immòbil i mut com abans si no n'hagués estat tret per dues dones joves que, col·locades al primer rengle dels espectadors, havien remarcat el seu col·loqui amb Michel Giborne-Júpiter.

—Mestre —digué una d'elles fent-li senyal que s'acostés.

—I ara, estimada Liénarde —digué la seva veïna, bonica, fresca i tota endiumenjada—. No és pas un clergue, és un laic; no li heu de dir *mestre*, sinó *senyor*.

—Senyor —digué Liénarde.

El desconegut s'acostà a la balustrada.

—Què voleu de mi, senyoretes? —digué ràpidament.

—Ah!, res —digué Liénarde tota confusa—, és la meva veïna Gisquette la Gencienne que us vol parlar.

—Jo? —reprengué Gisquette tornant-se vermella—; és Liénarde que us ha dit «mestre», i jo li he dit que us havia d'anomenar «senyor».

Les dues noies baixaren la vista. L'altre, que no volia altra cosa que tenir-hi conversa, se les mirava somrient.

—Doncs, no m'heu de dir res, senyoretes?

—Res, res —respongué Gisquette.

—Res —digué Liénarde.

El gran jove ros feu un pas per retirar-se. Però les dues curioses no tenien ganes de deixar-lo tranquil.

—Senyor —digué vivament Gisquette amb la impetuositat d'una resclosa que s'obre o d'una dona que pren una decisió—, que el coneixeu, aquest soldat que farà el paper de la Verge en el misteri?

—Voleu dir el paper de Júpiter? —reprengué l'anònim.

—I sí —digué Liénarde—, que és ximple! El coneixeu, doncs, Júpiter?

—Michel Giborne? —respongué l'anònim—; sí, senyoreta.

—Porta una famosa barba! —digué Liénarde.

—Serà bonic el que farà? —demanà Gisquette tímida-

ment.

—Molt bonic, senyoreta —respongué l'anònim sense titubeig.

—Què serà? —digué Liénarde.

—*El bon judici de la senyora Verge*, moralitat en escena, senyoreta.

—Ah!, això és diferent —reprengué Liénarde.

Seguí un curt silenci que el desconegut trencà:

—És una moralitat tota nova i que encara no ha servit.

—Així no és la mateixa —digué Gisquette— que la que ens donaren fa dos anys, el dia de l'entrada del senyor legat, en la qual hi havia tres belles noies que feien personatges...

—Sirenes —digué Liénarde.

—Que anaven nues —afegí l'home.

Liénarde baixà els ulls púdicament. Gisquette va mirar-la i feu el mateix. Ell prosseguí somrient:

—Era una cosa molt plaent de veure. Avui és una moralitat feta expressa per a la senyoreta de Flandes.

—Cantaran pastorelles? —preguntà Gisquette.

—I ara —digué el desconegut—, en una moralitat! No s'han de confondre els gèneres. Si fos una peça diferent, aleshores potser sí.

—És llàstima —reprengué Gisquette—. Aquell dia sortien, a la font del Ponceau, homes i dones salvatges que es barallaven i feien diversos jocs tot cantant motets i pastorelles.

—El que és propi per a un legat —digué secament el desconegut— no ho és per a una princesa.

—I al voltant d'ells —reprengué Liénarde— tocaven diversos instruments que donaven grans melodies.

—I per a refrescar els passants —continuà Gisquette—, de la font rajava vi, llet i hipocràs per tres boques i en bevia qui volia.

—I sota del Ponceau —continuà Liénarde—, a la Trinité, hi havia una passió de personatges que no parlaven.

—Ja me'n recordo —digué Gisquette—: Déu a la creu i els dos lladres a dreta i esquerra.

Aquí les dues noies, excitades pel record de la festa del senyor legat, es posaren a parlar a la vegada.

—I més endavant, a la Porta dels Pintors hi havia altres personatges ricament abillats.

—I a la font del Sant Innocent, aquell caçador que perseguia un isard amb gran brogit de gossos i de trompes de caça.

—I a la carnisseria de París, aquells patíbuls que figura-ven la Bastilla de Dieppe.

—I quan el legat passà, te'n recordes, Gisquette?, van donar l'assalt i van tallar el coll a tots els anglesos.

—I contra la Porta del Châtelet hi havia formosos personatges.

—I a sobre, el Pont del Canvi que s'escamarlava al damunt.

—I quan el legat passà, van fer aixecar el vol, damunt del pont, a més de dues-centes dotzenes d'ocells de totes menes; era molt bonic, Liénarde.

—Encara ho serà més avui —reprengué a la fi l'interlocutor, que semblava escoltar-les amb impaciència.

—Ens ho assegureu, que aquest misteri serà bonic? —digué Gisquette.

—Ja ho crec —respongué ell; i després afegí amb èmfasi—: senyoretes, jo en soc l'autor.

—Ah, sí? —digueren les dues noies amb la boca oberta.

—Sí —respongué el poeta engallant-se lleugerament—; és a dir, som dos: Jehan Marchand, que ha serrat les fustes, ha fet la bastida i tot el decorat, i jo, que he escrit l'obra. Jo em dic Pierre Gringoire.

L'autor del *Cid* no hauria dit amb més supèrbia: «Pierre Corneille».